

CARAMAN ȘI COȘERIU

ION H. CIUBOTARU*

Sunt doi reprezentanți iluștri ai lumii satului românesc, pe care destinul i-a călăuzit spre cele mai înalte culmi ale spiritualității neamului. Înzestrați cu reale aptitudini, și-au părăsit locurile de baștină (Vârlezii Covurluiului și, respectiv, Mihăileni–Bălți) în favoarea traseului inițiativ, pe care au decis să-l străbată încă de timpuriu. Au pornit pe acest drum, hotărâți parcă să confirme, încă o dată, spusele cronicarului: „Nasc și în Moldova oameni!”.

S-au întâlnit, sub o zodie favorabilă celui de al doilea, în ultimul an din deceniul patru al veacului trecut. Petru Caraman era profesor la Facultatea de Litere a Universității Cuza-Vodă și director al Bibliotecii de Slavistică, iar Eugeniu Coșeriu își încheiase studiile liceale în Basarabia și se număra acum printre studenții aceleiași facultăți ieșene. Anul școlar 1939–1940 a fost ultimul, din perioada antebelică, în care învățământul universitar s-a desfășurat în condiții normale. Vremurile începeau însă a se tulbura. Spre sfârșitul lui iunie 1940, guvernul sovietic hotărâ să ne uzurpe teritoriul dintre Prut și Nistru, ba și o bună parte din nordul Bucovinei. Pământul țării era sfâșiat printr-un act abuziv, de care mai-marii Europei nu s-au arătat indignați. Cea de a doua conflagrație mondială era tot mai aproape.

Prin decembrie 1939, cu puțin înainte de a începe vacanța Crăciunului – la îndemnul profesorului Caraman –, Eugeniu Coșeriu făcea demersurile necesare pentru obținerea unei burse de studii acordată de statul italian. Șansele erau mici, dar încercarea trebuia făcută. Dascălul-sfătuitor știa mai bine ca oricine acest lucru. Bătătorise, la rândul-i, astfel de căi, și nu fără izbândă. Oricum, până la sfârșitul anului universitar, studentul basarabean nu a primit vestea îndelung așteptată.

În vara lui 1940, pământurile Basarabiei intrau din nou sub stăpânirea muscalilor. Eugeniu Coșeriu își încheiase primul an de studiu la Universitatea din Iași, iar acum se afla acasă la Mihăileni, în județul Bălți, pentru a-și petrece vacanța împreună cu familia. Vestea invaziei iminente l-a luat prin surprindere, nelăsându-i prea mult timp pentru chibzuință. S-a sfătuit în grabă cu părinții și gândul cel bun a triumfat. Și-a părăsit satul natal, îndreptându-se pe jos spre Prut, împreună cu tatăl său, disperat că nu-și putea ajuta fiul cu

* Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, bd. Carol I, nr. 11, România.

cele necesare. În zorii celei de a doua zile, trecea apa ce taie Moldova în două pe la Ștefănești–Botoșani.

Cu singurii bani pe care îi avea, și-a cumpărat o pereche de sandale, continuându-și apoi călătoria, de unul singur, spre târgușorul Trușești din același județ. Avea să rămână acolo o vreme, la niște cunoștințe ceva mai îndepărtate. Intenționa să plece cât mai curând spre Iași, dar, cum nu mai avea nici un ban, trebuia să aștepte. A dat un anunț la ziarul „Universul”, înștiințând Universitatea din Iași că era refugiat și se găsea la Trușești, fără nici un mijloc de subzistență. Cine să citească mica publicitate din cotidianul respectiv și, mai ales, cine să ia vreo hotărâre în privința situației lui în plină vacanță de vară?

Întâmplarea a făcut – una providențială, am putea spune – ca anunțul respectiv să cadă sub ochii profesorului Caraman. Era concentrat și se afla în misiune undeva în apropierea graniței cu Iugoslavia, fiind unul dintre puținii cunoscători ai tuturor idiomurilor slave din regiunile sud-vestice ale țării noastre. Fără nici o întârziere, universitarul ieșean i-a trimis cinci sute de lei cu mandat telegrafic (o sumă importantă la vremea aceea), cerându-i, totodată, să-l caute la Iași în următoarele două săptămâni, pentru a-l ajuta și în alte privințe. În toamnă, la începutul anului universitar, Coșeriu primea, în sfârșit, răspunsul statului italian: bursa de studii îi fusese aprobată. La plecare, Caraman i-a mai dat o sumă de bani și o pereche de bocanci, noi-nouți, pe care tocmai și-i cumpărase pentru anotimpul friguros.

După un timp, profesorul Caraman primea din Italia o ilustrată cu un conținut laconic. Cele cinci-șase cuvinte așternute pe verso îl asigurau că studentul său preferat se afla pe drumul dorit. I-ar fi răspuns de îndată, așa cum făcea întotdeauna când primea o misivă, și-ar fi manifestat bucuria în stilul său caracteristic, dar, cum nu i se indicase nici o adresă, a trebuit să aștepte un alt prilej. Dacă și-au mai scris ulterior este greu de spus. La domiciliul profesorului n-a ajuns însă nici o veste de la Coșeriu. Dar poate că acest lucru se datora cenzurii draconice impuse de regimul comunist, care diriguia acum – discreționar și abuziv – destinele țării și ale oamenilor.

După o despărțire de aproape treizeci de ani, cei doi aveau să se reîntâlnească. Între timp, profesorul ieșean fusese îndepărtat samavolnic din Universitate. Era nevoit să-și ducă viața într-o izolare aproape totală, deposedat de toate drepturile și lăsat fără niciun mijloc de subzistență. Prima breșă în această nedreaptă formă de claustrare avea să se producă în primăvara lui 1968. La București urma să aibă loc Al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică. Președinte al comitetului de organizare fusese desemnat Iorgu Iordan, iar secretar general, Alexandru Rosetti. La inițiativa acestuia din urmă (poate și cu acceptul lui Iordan) i s-a trimis o invitație la congres și profesorului Caraman. A fost pentru el un adevărat eveniment, pe care s-a grăbit să-l împărtășească, cu bucurie, rudelor și prietenilor apropiați. Ieșea, în sfârșit, la lumină, și nu într-o împrejurare oarecare, ci într-un context deosebit de generos, având în vedere că acolo urma să întâlnească specialiști de marcă din atâtea colțuri ale lumii. Printre invitați se număra și fostul său student Eugeniu Coșeriu, a cărui carieră lingvistică înregistra o strălucită ascensiune.

Delegația ieșeană la congresul de care vorbim număra doisprezece participanți. Exceptându-l pe Caraman, care era socotit „liber-profesionist”, ceilalți specialiști ieșeni

reprezentau Facultatea de Filologie a Universității și Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor al Academiei. În limba română, unul din sensurile cuvântului *liber* indică pe cineva care *nu este păzit de nimeni*. Caraman era liber doar de profesie, pentru că în rest îl păzeau zi și noapte, clipă de clipă. Unul dintre membrii delegației ieșene era „pândarul” Securității. Poate că informatori vor fi fost și alții, dar cu misiune specială de a-l urmări pe intransigentul critic al imposturii și abuzurilor de tot felul era unul singur. În evidențele Securității, el figura sub indicativul „Profesorul Romanescu”.

Individul nu pare să fi fost un turnător oarecare, ci unul din oamenii de nădejde ai sinistrei instituții de opresiune. Poate chiar angajatul ei permanent. Ofițerul căruia îi preda delațiunile nu se întâlnea cu el pe străzi lăturalnice ori prin case conspirative, ci „la locul de muncă”. Asta înseamnă că avea o funcție foarte importantă, care îl ocrotea de eventualele suspiciuni. Este limpede, așadar, că „Profesorul Romanescu”, al cărui nume de cod nu-i prea dificil de decipat, făcea parte din structurile de elită ale informatorilor Securității.

La București, și-a urmărit colegii cu o tenacitate diabolică. I-a pândit pe culoare, i-a căutat în sălile în care își susțineau lucrările, a notat lângă cine ședeau, cu cine se întrețineau în pauze, dacă interlocutorii lor erau cetățeni români ori străini, ciulea urechea s-audă dacă nu cumva li se făceau promisiuni de a fi invitați în străinătate, era atent la întâlnirile pe care și le dădeau etc. Obiectivul-țintă al lui „Romanescu” rămânea însă profesorul Caraman. Pe el nu l-a scăpat din priviri nici o clipă. Din păcate, ceea ce se poate constata la acest turnător odios este faptul că era incapabil să fie obiectiv. După cum reiese din volumul al II-lea al *Dosarului de urmărire*, delațiunile sale la adresa cărturarului sunt, în proporție covârșitoare, pure invenții. El scrie cu patimă și fără nici o legătură cu realitatea. Pune pe seama năpăstuitului tot soiul de enormități.

La polul opus față de situația dramatică în care se afla Caraman, profesorul Eugeniu Coșeriu era, de departe, cea mai importantă personalitate a acelei manifestări științifice. Am spus că era *vedeta* congresului, evident, dacă termenul nu ar fi astăzi compromis într-un asemenea hal. Lumea îl căuta peste tot, dorea să-l vadă, să-l audă vorbind. Sălile în care conferința deveneau neîncăpătoare, iar grupurile de admiratori îl însoțeau pretutindeni, fiecare încercând să schimbe cu el măcar o vorbă ori să se afle cât mai aproape de cel înconjurat cu atâta admirație. După câteva încercări eșuate, profesorul Caraman a reușit să se întâlnească, în fine, cu cel pe care nu-l mai văzuse de atâta amar de vreme. S-au întreținut mai puțin decât și-ar fi dorit amândoi, deoarece Securitatea veghea cu strășnicie și avea cele mai insolite metode de a întrerupe asemenea discuții.

Coșeriu l-a asigurat pe cărturarul ieșean că, în scurtă vreme, îi va trimite câteva din studiile sale de dată recentă. Într-adevăr, la începutul lunii decembrie, același an, Caraman primea de la fostul discipol lucrările promise. După propria-i mărturisire, savantul ieșean le-a citit cu reală plăcere, întrucât erau „neobișnuit de interesante și de atrăgătoare”. Se bucura de parcă ar fi văzut lumina tiparului propriile sale studii. Peste câteva zile, îi scria lui Coșeriu: „Nu știu ce să admir mai întâi: prodigioasa erudiție care le caracterizează pe toate, sau profunzimea și perspicacitatea cugetării, de autentic lingvist, ce stă la baza lor? Cunoștințele tale lingvistice sunt ale unui poliglot de impresionante dimensiuni. M-a uimit

nu numai dexteritatea cu care cutreieri, de la un capăt la altul, *Romania* toată, dar, mai ales, modul familiar cu care ataci chestiuni cu substrat grecesc, din diferite etape istorice ale acestei bogate limbi, pe care faci dovada că o stăpânești până-n cele mai fine și mai subtile nuanțe” (*Scrisoare* din 7.XII.1968, p. 1). Învățatul ieșean nu ezita să-și dezvăluie sentimentul de mândrie pe care îl trăia. Cel mai de seamă romanist al epocii era un român, și încă unul de pe urgisitele meleaguri ale Moldovei dintre Prut și Nistru. Se bucura că un destin favorabil îl smulse la vreme pe Coșeriu din bezna unor vremuri tulburi, salvându-l „pentru români, pentru romanistică, pentru umanitate!”.

Sărbătoarea Sfântului Dumitru din anul 1973 căpăta o semnificație aparte. Se împlineau trei sute de ani de la nașterea ilustrului învățat Dimitrie Cantemir. Filiala din Iași a Academiei Române întâmpina evenimentul cu o manifestare științifică, ce avea să aibă loc în ajunul celebrării faimosului tricentenar. O acțiune similară, la care fusese invitat și profesorul Caraman, se pregătea la Universitatea din Freiburg, Republica Federală a Germaniei. Cercetătorul ieșean scrisese un studiu de mare interes științific, intitulat *L'ethnographie Cantemir et le folklore du Proche-Orient*. Nimeni nu abordase, în cultura română, acest aspect al prodigioasei activități științifice a principelui moldovean. Lucrarea de referință o constituia *Historia incrementorum atque decrementorum Aulae Othomanicae*. Și, pentru că traducerea pe care etnologul le consultase nu-l mulțumiseră, a decis să-și extragă informațiile de care avea nevoie direct din manuscrisul aflat la Biblioteca Academiei Române. A ținut cont, așadar, de viziunea lui Cantemir asupra raportului dintre etnografie și istorie, pe care traducătorii îl restructuraseră, diminuând semnificațiile documentelor de cultură populară.

Caraman ar fi dorit să facă o expunere, cu tema cercetată, și în cadrul Simpozionului de la Iași. S-a prezentat din timp la Filiala Academiei, a lăsat titlul comunicării în limba română, l-a însoțit de un rezumat, pentru edificarea organizatorilor, dar, spre surprinderea sa, nu a fost inclus în program. Cineva s-a opus. Nimeni nu i-a explicat de ce fusese refuzat și nici persoana care s-a împotrivit nu i-a fost dezvăluită. A participat, totuși, la sesiunea festivă – unde, cu două-trei excepții, intervențiile au fost convenționale –, însă nu a dorit să ia cuvântul. Îi era teamă că reacția negativă a prezidiului ar fi putut umbri sărbătoarea lui Cantemir. Resemnat, s-a reîntors acasă, așteptând cu emoție tot soiul de documente, în baza cărora urma să i se elibereze pașaportul pentru Freiburg.

În Germania, fusese invitat de profesorii Elsa Lüder și Paul Miron, care se aflau în fruntea Societății „Mihai Eminescu” și a Seminarului de romanistică de la Universitatea din Freiburg. Colocviul închinat lui Dimitrie Cantemir era planificat să se desfășoare în perioada 7–11 decembrie 1973. Proiectul se bucura de un frumos ecou internațional, fiind susținut de câteva universități importante din Europa și având garanția participării unor personalități de prestigiu din mai multe centre cultural-științifice ale lumii. Organizatorii se angajau să suporte toate cheltuielile de deplasare și întreținere pe durata comemorării savantului român.

Prezența profesorului Caraman la Colocviul de la Freiburg a fost socotită un adevărat eveniment. El era *magul*, ce coborâse parcă din panteonul înțelepților. Era sacerdotul ce îl

inițiasse pe marele Eugeniu Coșeriu, savantul lingvist care se mândrea acum cu inegalabilul său magistru. Când a urcat la tribună, auditoriul l-a urmărit cu cel mai viu interes. Înalt, uscățiv și îmbrăcat în negru, avea înfățișarea unui ascet. Doar ochii săi ageri, slobozind văpăi, și părul răvășit, cotropit de atâtea viscole, trădau vigoarea ce clocotea încă în sufletul său. A început prin proiectarea personalității omagiate pe fundalul civilizației omenirii. Pentru că Dimitrie Cantemir nu era doar un reprezentant proeminent al culturii române, ci unul din învățații de anvergură care au dominat răspântia dintre veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea.

Comunicarea profesorului Caraman a produs o impresie deosebită asupra participanților la Colocviul de la Freiburg. El a dat o adevărată probă de virtuozitate. În timpul pe care l-a avut la îndemână, a reușit să-și poarte ascultătorii prin zonele cele mai dense în semnificații ale folclorului oriental. După zece zile de la încheierea Colocviului, Octavian Buhociu îi spunea într-o scrisoare: „Ați fost singurul conferențiar aplaudat generos, atât de studenți, cât și de profesori. Ați ținut sala ca hipnotizată!”. O opinie asemănătoare exprima, ceva mai târziu, și distinsul istoric literar Mircea Anghelescu: „Studenții germani erau miraculați. L-au ascultat vorbind, mai bine de o oră, ca într-un extaz, întrerupt numai de blițurile celor care îl fotografiau din timp în timp. Și părea, într-adevăr, o figură din alte vremuri; subțire și înalt, cu părul în întregime cărunț, privind dincolo de noi, spre un trecut pe care îl reînvia inspirat, ca sub efectul unei revelații, reconstituind cu fervoare, din elemente dispartate, mărturii indirecte și câteva citate, tabloul etnologic al țării din vremea lui Cantemir” („Transilvania”, anul XVII, nr. 6, 1988, p. 35). Prezent la Colocviu, profesorul Eugeniu Coșeriu a elogiat, succint, personalitatea științifică a fostului său dascăl, sporind admirația auditoriului.

Organizatorii Colocviului Cantemir le-au încununat participanților șederea în Germania cu o foarte frumoasă excursie pe Valea Rinului. La Köln, după ce au vizitat Universitatea și superba catedrală gotică, etnologul s-a despărțit de grup, fără a spune cuiva unde se duce. Instinctul său de om liber continua să se manifeste fără nici o opreliște. Delegația română s-a întors în țară fără el. De aici o serie întreagă de speculații, care de care mai fanteziste. Unii presupuneau că s-ar fi rătăcit, alții pretindeau că-l văzuseră plecând cu doi domni spre o zonă periferică a orașului, cineva susținea că îl observase urcându-se grăbit într-un microbuz etc. Pentru oamenii Securității, situația părea cât se poate de clară: Caraman rămăsese în străinătate!

Când și-a părăsit tovarășii de drum la Köln, Petru Caraman s-a urcat, într-adevăr, într-o mașină. Atâta doar că nu era un microbuz, ci o foarte elegantă limuzină, care îl aștepta, în văzul tuturor, chiar în fața catedralei. Fusese trimisă de profesorul Coșeriu, conform înțelegerii de la Freiburg, ca să-l aducă pe învățatul ieșean, pentru a ține conferința despre Cantemir și la Universitatea din Tübingen, unde acesta își avea catedra. În fața profesorilor și a studenților din cunoscuta universitate germană, au conferențiat împreună. Caraman a vorbit despre folclorul popoarelor din Orientul eurasiatic în opera lui Cantemir, iar Coșeriu despre filosofia limbajului. Cineva, care a avut norocul să fie prezent la acea fericită întâlnire a titanilor, mărturisea că asistase la un adevărat regal. Făcând risipă de erudiție, cei doi au cucerit repede auditoriul, care părea fascinat de miraculosul potențial

spiritual, etalat de cei doi moldoveni. La sfârșit, Coșeriu a vorbit din nou despre ilustrul său profesor și despre școala universitară ieșeană. Caraman nu s-a lăsat mai prejos. Într-o frumoasă limbă germană, el și-a exprimat bucuria și recunoștința că i se oferise șansa de a sta alături de cel mai de seamă lingvist al epocii: mândria României, a tuturor țărilor romanice și, nu în ultimul rând, a Universității din Tübingen.

Zilele următoare le-a petrecut la reședința profesorului Coșeriu din Kirchentellinsfurt, un orășel de câteva mii de locuitori, situat la 7 km est de Tübingen, în Landul Baden-Württemberg. Casa lingvistului – construită cu foarte mult bun-gust, în ciuda arhitecturii oarecum eclectică – era așezată într-o ambianță încântătoare. Dealurile împădurite din jur, peste care se așternuse o mantie groasă de zăpadă, o ocroteau parcă, asigurându-i liniștea atât de necesară cărturarului. Seara, în fața șemineului, cei doi au început să depene amintiri. La un moment dat, profesorul Coșeriu s-a ridicat din fotoliu și a pornit agale spre o altă încăpere. S-a reîntors, purtând sub braț o cutie elegantă, în care se afla o pereche de bocanci dintre cei mai luxoși. A scos apoi din buzunar o importantă sumă de bani și, îndreptându-se spre binefăcătorul său de odinioară, i-a spus că venise vremea recunoștinței.

Cum era de așteptat, Caraman a protestat cu indignare, refuzând atât de generoasă ofertă. Până la urmă, aflând că strălucitul său discipol purta în suflet această dorință din momentul în care se despărțiseră la Iași, a consimțit să primească bocancii. Banii însă nici prin gând nu-i trecea să-i accepte, deși avea atâta nevoie de ei! L-a rugat însă pe Coșeriu să-i procure un aparat foto performant, întrucât avea de gând să înceapă o cercetare privitoare la arta populară. A doua zi, își aranja cu grijă prețioasele daruri în bagaje, despărțindu-se afectuos de ospitalierele sale gazde. Lua drumul spre meleagurile țării, fără a bănuși că aceea avea să fie ultima întâlnire cu savantul basarabean. S-au despărțit pentru totdeauna, dar au rămas împreună: Caraman și Coșeriu – două nume gravate cu litere de aur pe frontispiciul culturii române!

CARAMAN AND COSERIU

ABSTRACT

The author presents the history of the relationship between the great professor at the University of Iași, Petru Caraman, and his student, Eugenio Coseriu. Caraman helps his student to leave Romania in a very difficult moment of his life. Becoming an important linguist in Europe, the student never forgot his protector, and his gratitude is expressed when they meet again, after many years, at a international symposium in Freiburg.

Key-words: *Petru Caraman, Eugenio Coseriu, disciple, professor, World War II.*